



Andrzej Aksamitowski

Fortyfikacje i linie bezpieczeństwa wzniesione przez Izrael po 1967 roku

W trakcie konfliktów toczonych na świecie po 1945 r. aż do lat 70. XX wieku, armie korzystały z klasycznych umocnień stałych. W wojnach prowadzonych w tym czasie na kontynencie azjatyckim i afrykańskim¹ znajdujemy przykłady zarówno zmagających się armii o takie umocnienia, jak i bariery (zapory) bezpieczeństwa wzniesione przez wojska w ramach działań i akcji przeciwpartyzanckich² (antyterrorystycznych). Wznoszenie stref osłaniających ludność miało na celu zahamowanie ruchu oddziałów partyzanckich i grup nieregularnych, a rzadziej – zabezpieczyć gospodarczo terytorium państwa.

W toku prowadzonych wojen tylko armie rozwiniętych państw prowadziły rozbudowę fortyfikacyjną lub stref bezpieczeństwa w terenie. Państwa słabe ekonomicznie lub pozostające w zależności kolonialnej po 1945 r. nie wznosiły umocnień lecz wykorzystywały stare fortece i linie obronne³ oraz istniejące warunki terenowe, które tworzyły bezpieczne strefy, w obszarach zwanych „naturalnymi twierdzami”.

Od epoki antycznej do końca XX w. prowadzono walkę z wykorzystaniem terenu⁴, doceniając jego rolę jako naturalnej fortyfikacji. Trudne do przekroczenia elementy te-

¹ Szerzej na temat konfliktów kolonialnych i wojen lokalnych patrz: *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869–2000*, red. A. Bartnicki, Warszawa 2000.

² Klasycznym przykładem zapór bezpieczeństwa były linie na granicy z Tunezją i Marokiem wzniesione przez wojska francuskie podczas wojny w Algierii.

³ Odnosi się to m.in. do twierdzy „Mazar-e Sharif” zdobytej przez talibów 28 maja 1997 r., w czasie walk z przeciwnikami religijnymi i politycznym w Afganistanie, szerzej patrz H. M. Królikowski, Cz. Marcinkowski, *Afganistan 2002*, Warszawa 2003, s. 16; czy niedużej egipskiej fortecy „Abu-Agheila” położonej na Synaju (na drodze centralnej, 25 km od granicy Izraela), o którą wojska izraelskie toczyły zacięte walki z oddziałami egipskimi 5 czerwca 1967 r., patrz: *Doświadczenia i wnioski z wojen izraelsko-arabskich*, opr. B. Gąsienica-Staszczek, E. Krawczyk, S. Zapolski, Warszawa 1983, s. 85 i nast.

⁴ Można wskazać m.in.: czterodniowy marsz punickiej armii Hannibala bagnistą doliną rzeki Arno (216 r. p.n.e.), której – przez wybór tej drogi marszu – nie mogli zatrzymać Rzymianie, bitwę z 15 listopada 1315 r. pod Morgarten w Alpach, gdzie niewielki oddział Szwajcarów pokonał austriacką armię Habsburgów, bitwę w dolinie Dien Bien Phu w 1954 r., czy zmagania w delcie Mekongu podczas wojny w Wietnamie.

renowe, porównuje się do sztucznych przeszkód wznoszonych przez człowieka. Walki na naturalnie obronnych obszarach zawsze sprawiały ogromną trudność zarówno oddziałom regularnych armii, jak i formacjom nieregularnym. Jednak formacje nieregularne (także partyzanckie) musiały i potrafiły trudne do przekroczenia obszary „zamienić na swojego sojusznika”, uzyskując gwarancje własnego bezpieczeństwa. Pomimo tego, że obecna wojna nabrała wymiaru powietrzno-lądowego, możliwość opanowania terenów nieprzystępnych i stref ufortyfikowanych oraz linii izolujących obszary (i ludzi) nadal może sprawić wiele trudności, nawet armiom wykorzystującym nowoczesną technikę.

W toku wojen toczonych na Bliskim Wschodzie i po wielu latach niepokoju w tym rejonie świata, Państwo Izrael wzniosło szereg umocnień we wszystkich strefach (czasowo także na liniach granicznych i na kierunkach), z których może pojawić się zagrożenie dla istnienia państwa żydowskiego. Konflikt między krajami arabskimi i Palestyńczykami a Izraelem, uznawany za regionalny, trwa od lat 40. ubiegłego wieku, stanowiąc niezwykle ważną dla światowego pokoju i stabilizacji wojnę lokalną. Utworzenie Państwa Izrael na ziemiach zajmowanych przez Arabów i wywołane tym spory terytorialne oraz walka o wpływy w regionie, stanowią przyczyny jednego z najdłuższych trwających konfliktów militarnych. Jego natura przez ponad 50 lat nabrała charakteru ponadregionalnego, stając się w drugiej połowie XX w. (do lat 90.) również elementem zimnej wojny.

Pierwsza wojna o kształt i granice Izraela oraz Palestyny (toczona w latach 1948–1949) zakończyła się klęską krajów arabskich⁵, dążących do likwidacji państwa żydowskiego. Nie uznały one jej wyniku, zwłaszcza, że Izrael zajął sporną część ziem przyznaną przez ONZ Palestyńczykom⁶. Drugą wojnę w 1956 r. wywołało przejście władzy w Egipcie przez Gamala Abd el Nasera, którego decyzja o nacjonalizacji Kanału Sueskiego stała się przyczyną zmagania wojennych⁷.

Trzecia wojna, z 1967 r., zwana także sześciodniową, została spowodowana przez decyzję G. Nasera o wycofaniu wojsk ONZ oraz uniemożliwieniu żeglugi Izraelowi po wodach Kanału Sueskiego. Atak wojsk izraelskich przyniósł zwycięstwo. Terytorium Izraela zostało trzykrotnie powiększone kosztem Egiptu, ale także Jordanii i Syrii o Synaj, Strefę Gazy, Cisjordanie i wschodnią Jerozolimę. Tereny te stanowiły w koncepcji Izraela „strefy buforowe” – co należy widzieć jako strefy bezpieczeństwa państwa – i były w znacznej części zasiedlane przez ludność żydowską. Pokojowe próby rozwiązania konfliktu nie zostały zaakceptowane zarówno przez Izrael, jak i Palestyńczyków⁸.

W rezultacie wojny czerwcowej 1967 r., Egipt utracił na rzecz Izraela półwysep Synaj a Syria – część Wzgórz Golan⁹. W kolejnych latach obydwa państwa arabskie podjęły wysiłek zmierzający do odzyskania utraconych terenów na drodze militarnej.

⁵ Arabii Saudyjskiej, Egiptu, Iraku, Libanu, Syrii i Transjordanii.

⁶ <http://polityka.onet.pl/artykuł.asp>; patrz też M. Gilbert, *The dent atlas of the Arab-Israeli conflict*, London 1993, s. 50.

⁷ Uderzyło to w interesy Wielkiej Brytanii i Francji, które wraz z Izraelem zaatakowały Egipt, zajmując półwysep Synaj. Presja ZSRR i USA zmusiła Izrael do oddania Synaju, linii rozejmu strzegły Siły Zbrojne ONZ. Egipt zaś umożliwił Izraelowi żeglugę po Kanale Sueskim; szerzej patrz B. Maszlanka, *Suez-Synaj 1956*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 1, s. 220–252; E. Wójcik, *Synaj-Suez 1956*, „Wojsko Ludowe”, 1973, nr 5, s. 70–76.

⁸ <http://polityka.onet.pl/artykuł.asp>.

⁹ Zarys wydarzeń polityczno-militarnych na obszarze Bliskiego Wschodu patrz J. Modrzejewska-Leśniewska, *Bliskowschodni dylemat 1947–2000*, [w:] *Zarys dziejów Afryki...*, s. 507–530.

Rządy tych krajów zawarły porozumienie w sprawie wspólnego zaatakowania Izraela na przeciwnych frontach, zmuszając przeciwnika do walki na rozbieżnych kierunkach, co – jak przewidywano – miało doprowadzić do rozproszenia jego sił¹⁰.

Kolejna wojna wybuchła w dniu święta religijnego Yom Kippur w 1973 r. Egipt i Syria bezskutecznie usiłowały zbrojnie odzyskać utracone ziemie¹¹. Doraźne Siły Zbrojne ONZ nadzorowały zawieszenie broni, Syria odzyskała część Wzgórz Golan. Przejawem zmian w polityce państw arabskich było zastosowanie „broni naftowej” przez świat arabski, co wywołało kryzys naftowy i zachwianie gospodarki światowej. Jednocześnie prozachodnia reorientacja Egiptu umożliwiła podjęcie rozmów z Izraelem w 1978 r.

Układy izraelsko-egipskie wzmocniły dążenia Izraela, który w roku 1980 zaanektował całą Jerozolimę, w 1981 – Wzgórz Golan, a w 1982 r. wkroczył do Libanu, częściowo niszcząc bazy palestyńskie. W 1987 r. na ziemiach okupowanych przez Izrael wybuchło powstanie palestyńskie (intifada), udowadniając, że rozwiązanie problemu palestyńskiego jest jednym z warunków zakończenia konfliktu izraelsko-arabskiego.

Umocnienia linii Bar Lev na półwyspie Synaj (front egipski)

W izraelskim planie obrony na Synaju po 1967 r. zasadnicze zadanie do spełnienia przypisano ufortyfikowanej pozycji obronnej, nazwanej **linią Bar Leva**. Pozycja zbudowana wzdłuż północno-zachodnich granic półwyspu Synaj, miała tworzyć barierę bezpieczeństwa na wysuniętych rubieżach Izraela, przed ewentualnym atakiem wojsk Egiptu. Służby inżynieryjne armii izraelskiej¹² wzniosły te umocnienia w latach 1968–1973 (kosztem około 250–300 mln dolarów) wzdłuż wschodniego (azjatyckiego) brzegu Kanału Sueskiego. Rozbudowano także i zabezpieczono pod względem inżynieryjnym zaplecze wybudowanej pozycji, zgodnie z izraelską koncepcją obrony i bezpieczeństwa. Nazwa linii pochodzi od nazwiska ówczesnego szefa Sztabu Generalnego armii izraelskiej, który był pomysłodawcą rozbudowy tej pozycji¹³.

Wbrew głoszonej wówczas opinii, bliskowschodnia linia Bar Leva nie mogła być uznawana za odpowiednik europejskiej Linii „Maginota”, ze względu na ogromne dysproporcje w rozmiarach prac i urządzeń obronnych oraz odmienne ich przeznaczenie. Początkowo była to pozycja o charakterze połowym oparta o przeszkodę wodną. Tworzył ją wysoki piaszczysty wał, usypany w okresie budowy i pogłębiania kanału. Jednak

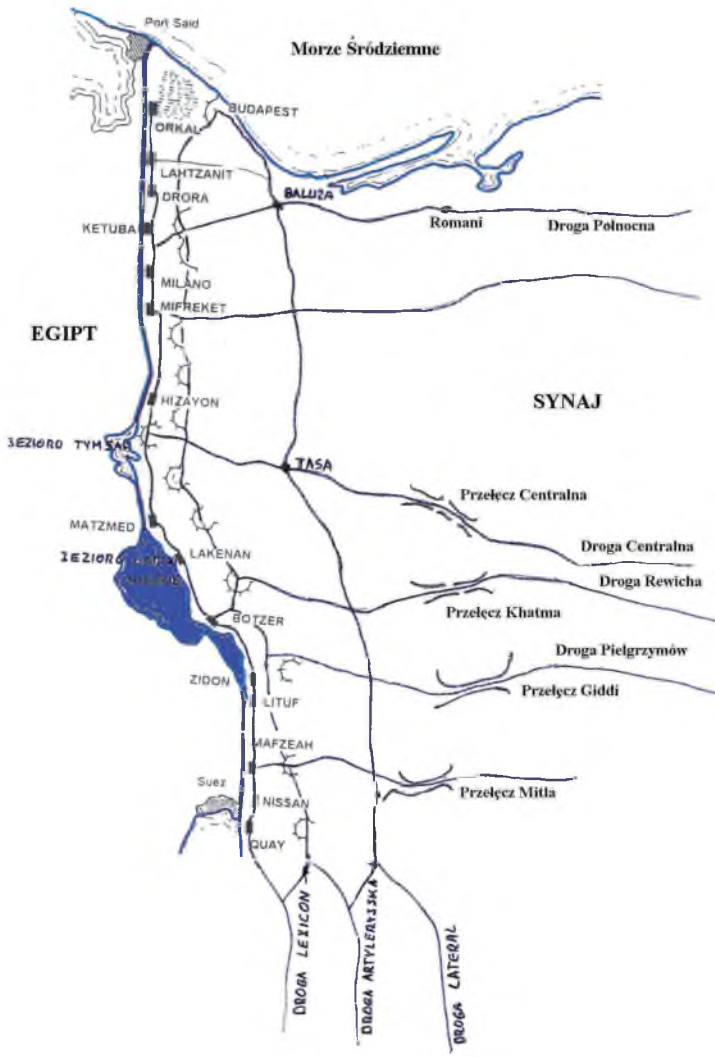
¹⁰ K. Kubiak, *Wojna sześciodniowa*, Warszawa 1992; J. Biziewski, A. Bujak, *Forsowanie Kanału Sueskiego przez wojska egipskie w 1973 r.*, „Myśl Wojskowa” 1994, nr 2, s. 142–144.

¹¹ Według nazewnictwa arabskiego była to „wojna Ramadanu”.

¹² Armia państwa izraelskiego nazywa się faktycznie Siłami Obronnymi Izraela – „Israel Defence Force” (IDF). Zostały formalnie utworzone 26 maja 1948 r. wraz z powstaniem Państwa Izrael. Ich zadania i strukturę określa m.in. ustawa o IDF, którą w 1976 r. przyjął Kneset.

¹³ Gen. Haim Bar Leva (w stopniu pułkownika) uczestniczył w wojnie 1956 r., jako dowódca 27 Brygady Zmechanizowanej brał udział w walkach pod miejscowością Rafa i El Arisz; patrz też: E. Wójcik, *Po trzeciej wojnie izraelsko-arabskiej*, „Wojsko Ludowe” 1974, nr 1, s. 66; M. Rogalski, M. Zaborowski, *Fortyfikacja...*, s. 496; S. Zapolski, *Czwarta wojna arabsko-izraelska*, „Nowe Drogi” 1974, nr 1, s. 71; A. Aksamitowski, *Rola i znaczenie fortyfikacji stałych w wojnach lokalnych w drugiej połowie XX wieku*, [w:] *Sztuka wojenna we współczesnych konfliktach zbrojnych. Przemiany i tendencje rozwojowe*, ZN AON Warszawa 2004, nr 3 (56) A (numer specjalny), s. 220–225.

ostrzał tej linii przez artylerię egipską (prowadzony wiosną 1969, jesienią 1970 i w 1971) skłonił dowództwo izraelskie do wzmocnienia strefy obiektami betonowymi, odpornymi na ogień ciężkiej artylerii.



Linia Bar Leva i system komunikacji jej zaplecza

Linia Bar Leva była elementem koncepcji obronnej opartej na manewrze, a jej zasadniczym zadaniem była ochrona wojsk obsadzających posterunki obserwacyjne, zatrzymanie nacierającego przeciwnika oraz uzyskanie niezbędnego czasu do przeprowadzenia pełnej mobilizacji wojsk i przegrupowania sił na pozycje wyjściowe do przeciwuderzenia. Manewr był elementem całej koncepcji rozegrania wojny z Egiptem (od skali taktycznej do strategicznej). Izraelska koncepcja zakładała rozbitcie wojsk egipskich na zachód od przełęczy Giddi i Mitla, położonych na zachód od płaskowyżu synajskiego. Ponadto dowództwo izraelskie dopuszczało możliwość utraty samej ufortyfikowanej linii.

Linie Bar Leva o długości około 160 km tworzyły dwie rubieże obrony. Pierwsza z nich biegła bezpośrednio wzdłuż Kanału Sueskiego. W jej skład wchodziło 35 plutonowych punktów oporu wybudowanych w wale ziemnym wznoszącym się na wysokość od 20 do 32 m nad poziom lustra wód kanału. Ogółem wzniesiono około 100 betonowych schronów bojowych („Maosim”). Obiekty te, posiadające w początkowej fazie rozbudowy niezbyt dużą grubość ścian stropowych, wzmocniono kamieniami umieszczonymi w pojemnikach wykonanych ze stalowego drutu. Stopy schronów zwiększono przez to do 4 m grubości, obkładając je pięcioma warstwami drucianych pojemników z gruzem (o grubości 70 cm każdy)¹⁴.

Przed wybuchem wojny armia izraelska dysponowała, wzdłuż linii Kanału Sueskiego, 116 Brygadą Piechoty („Jerozolimską”) oraz 14 Brygadą Pancerną¹⁵. Stałą obsadę posiadało jedynie 18 punktów oporu. Pierwsza rubież tworzyła pozycję ubezpieczeń bojowych obsadzonych przez plutony piechoty (wsparte plutonami czołgów) i posterunki obserwacyjno-rozpoznawcze oraz artyleryjskie punkty obserwacyjne. Plutony piechoty i czołgów wydzielaly wozy patrolowe patrolujące i dozoruące drogi zbudowane na wale ziemnym. Wzmocnienie siły ognia miała tworzyć artyleria, której działa (do kal. 203 mm) rozmieszczono wzdłuż linii. Całość sił utworzonych przez cztery bataliony piechoty, siedem baterii artylerii, 277 czołgów i 70 dział, rozwinięto linearnie wzdłuż pozycji umocnionej. Na drodze (co 100 m) przygotowano stanowiska ogniowe. Część plutonowych punktów oporu wybudowanych w miejscach szczególnie dogodnych do forsowania kanału, wyposażono w stacje rozlewczcze ropy naftowej, których ujścia były rozmieszczone pod lustrem wody. W przypadku przeprawy lub forsowania kanału przez wojska egipskie planowano wtłoczyć ropę do wód kanału a następnie dokonać jej podpalenia. Zapalona ropa miała stworzyć zaporę uniemożliwiającą (przez około 30 minut) przeprawę wojsk egipskich przez wody kanału¹⁶.

Istotnym składnikiem pierwszej rubieży linii Bar Leva była tzw. ukryta droga¹⁷ biegnąca tuż za wałem, która służyła do skrytej zmiany stanowisk ogniowych. Drugi wał ziemny, usypany w odległości od 500 do 1 000 m od brzegu kanału i sięgający wy-

¹⁴ M. Rogalski, M. Zaborowski, *Fortyfikacja...*, s. 497–498.

¹⁵ Na wypadek wojny 14 BPanc (płk Amnon Resheff) planowano rozwinąć w dywizję pancerną; patrz D.K. Palit, *Return to Sinai. The Arab Israeli war 1973*, London 1974, s. 60.

¹⁶ Przez ponad dwa lata wojska egipskie przygotowywały się do forsowania Kanału Sueskiego. W tym okresie sformowano i wyszkolono około 40 batalionów inżynieryjnych. W czerwcu 1971 r. po raz pierwszy testowano praktycznie sposoby wykonywania przejść w wale piaskowym, który tworzył zasadniczy element obronny wznoszonej pozycji ufortyfikowanej; patrz J. Biziewski, K. Kubiak, *Yom Kippur*, Warszawa 1995, s. 8–9.

¹⁷ Wykorzystanie „ukrytych dróg” znane jest w historii fortyfikacji już z średniowiecza.

sokość od 6 do 10 m, dodatkowo wzmocniał cały system obrony. Na przedpolu tej przeszkody znajdowały się pola minowe i zapory inżynieryjne. Na wale były przygotowane punkty oporu, podobne do tych, jakie wzniesiono nad samym brzegiem kanału. Podstawą punktów oporu na obu wałach były schrony bojowe, typu polowego wybudowane z elementów żelbetonowych, które dodatkowo wzmocniono workami z piaskiem.

Druga rubież oparta była na 11 kompanijnych punktach oporu odległych od 7 do 10 km od kanału na przewidywanych kierunkach natarcia. Każdy z tych punktów, składający się ze schronów żelbetonowych przygotowany do długotrwałej obrony okrężnej otoczony był polami minowymi i zasiekami. Zapasy w nim zgromadzone umożliwiały prowadzenie obrony przez minimum 7 dni¹⁸.

O trwałości obrony miały zdecydować odwody. Pierwsze miały być rozmieszczone od 20 do 25 km od kanału w rejonie strategicznych przełęczy, a kolejne w odległości od 100 do 120 km od kanału. W rejonie Gór Gifgafa i przełęczy Mitla planowano rozmieścić dwie brygady pancerne a w rejonie Sharm El Sheikh – brygadę piechoty. Tak więc związki operacyjno-taktyczne przewidywano rozmieścić także na zapleczu umocnień. Miały one wziąć udział w walkach manewrowych na froncie egipskim, jednak planowano powołać je pod broń bezpośrednio przed wybuchem drogą powszechnej mobilizacji¹⁹. Ponieważ manewr odgrywał w koncepcji izraelskiej bardzo istotną rolę starano się przygotować zarówno linię Bar Leva, jak i jej zaplecze. W tym celu wybudowano sieć dróg dofrontowych oraz rokadowych i zorganizowano punkty logistycznego zabezpieczenia, koszary, schrony dowództw i punkty naprawcze.

Manewr izraelskim siłom zbrojnym podchodzącym do kanału, w rejon działań bojowych, miały zapewnić cztery główne i czternaście taktycznych dróg dofrontowych. Prowadziły one do przedniego skraju obrony. W strefie taktycznej drogi zbudowano w odległości od 700 m do 15 km od siebie. Niektóre z nich zostały pokryte nawierzchnią asfaltową („Spontani” i „Akavish”), korony innych wyprofilowano i ustabilizowano cementem lub ropą naftową. W terenie o grząskim podłożu do wzmocnienia dróg użyto specjalnych siatek z tworzywa sztucznego. Generalnie drogi dofrontowe miały odegrać istotną rolę w przyszłej wojnie. Jednak okazało się, że jedna z nich była zbyt wąska, co doprowadziło do zatorów, a tym samym i opóźnień w przegrupowaniu sił w kierunku frontu.

Drogi rokadowe o nazwach „Lexicon”, „Artyleryjska” i „Lateral” miały służyć do przegrupowania sił i środków wzdłuż frontu. Usytuowano je za wałami ziemnymi i pasmami wydm, tak aby wojska egipskie nie mogły ostrzeliwać ogniem na wprost pojazdów poruszających się po nich²⁰. Ogółem, tylko w strefie taktycznej, armia Izraela przygotowała na Synaju 800 km szlaków komunikacyjnych.

6 października 1973 r. wojska egipskiej 2 i 3 Armii, w ramach przygotowywanego planu „Badr” rozpoczęły działania manewrowe, które zapoczątkowały wojnę zwaną

¹⁸ *Sztuka wojenna sił zbrojnych uczestniczących w wojnach lokalnych i ważniejszych konfliktach zbrojnych po II wojnie światowej*, red. J. Poksiński, Warszawa 1997, s. 122.

¹⁹ Łącznie do tych jednostek planowano powołać 25 000 żołnierzy i wzmocnić je 567 czołgami; patrz: A. Wolny, *Analiza i ocena przełamania obrony przeciwnika w czasie wojen na Bliskim Wschodzie w latach 1956–1973*, Warszawa 1981, s. 70.

²⁰ J. Biziewski, *Manewr w obronie na przykładzie wybranych wojen bliskowschodnich lat 1973–1991*, Warszawa (AON) 1994, (mps rozprawy doktorskiej), s. 176–178.

Yom Kippur („Święto Pojednania” lub „Dzień Sądu Ostatecznego”)²¹. Wojska egipskie, które nie były jeszcze ostatecznie przygotowane do działań manewrowych, przyjęły zasadę stopniowego (i jednocześnie powolnego) opanowywania terenu. Prowadziły równocześnie inżynieryjną rozbudowę opanowanego obszaru pod kątem obrony przeciwpancernej.

Pomimo że linia Bar Leva miała cechy pozycji przygotowanej do stałej obrony to dowództwo izraelskie zamierzało wykorzystać ją w sposób manewrowy²². Samo przełamanie linii okazało jednak trudne dla wojsk egipskich. Zaskoczenie i przewaga sił, jakimi dysponowała armia egipska (m.in. uderzenie z powietrza około 270 samolotów) spowodowały, że w początkowym etapie działań (tj. od 6 do 8 października) inicjatywę przejęły wojska egipskie. Jednak oddziały inżynieryjne armii egipskiej (gen. mjr Gamel Ali) musiały pokonać szereg problemów. Należało stworzyć warunki zarówno do przeprawy przez wody kanału (m.in. budowa i osłona powietrzna mostów pontonowych i przepraw promowych), jak i do pokonania piaszczystego wału na wschodnim brzegu przeszkody wodnej, stanowiącego zasadniczy element osłony i konstrukcji linii Bar Leva. Armia Izraela prowadziła w tym czasie powszechną mobilizację a tylko jej niewielkie siły powstrzymywały na linii obronnej napór Egipcjan. Skuteczne okazało się działanie lotnictwa arabskiego, które stworzyło warunki do sforsowania kanału i wykonania przejść w izraelskiej pozycji obronnej. W ciągu kilku dni (od 15 do 22) października nastąpiło rozstrzygnięcie działań w strefie Kanału Sueskiego. Po sforsowaniu kanału i przekroczeniu inii Bar Leva armia egipska nie była już w stanie utrzymać inicjatywy strategicznej²³. Ostateczne rozstrzygnięcie nastąpiło w strefie rozciągającej się za ufortyfikowaną linią. Dowództwo wojsk izraelskich nie potrafiło utrzymać umocnionej strefy, na co wpłynął nie do końca zamknięty system ognia zorganizowany wzdłuż linii. Dopiero podejście jednostek pancernych (po wcześniej przygotowanych drożniach) i uchwycenie dominujących pozycji terenowych pozwoliło na stworzenie przewagi w siłach i środkach i powstrzymanie armii egipskiej.

Chociaż linia Bar Leva została przełamana, to odegrała ważną rolę jako strefa bezpieczeństwa pozwalająca na zyskanie czasu do rozwinięcia mobilizacji sił. Wysięk wojsk egipskich, skupiony na jej przekroczeniu był na tyle poważny, że zahamował rozwinięcie natarcia na większą skalę.

Fortyfikacje Wzgórz Golan (front syryjski)

Wzgórza Golan wznoszą się na wysokość 700 m n.p.m., a położona na tym obszarze góra Hermon (Djebel ech-Cheikh) osiąga 2 814 m. Przy dobrej widoczności można stamtąd obserwować płaskowyż ciągnący się 60 km na wschód, aż po Damaszek. Ten płaskowyż od ponad 30 lat stanowi strefę rozdzielającą Syrię i Izrael. Pomimo że Bliski Wschód zajmują głównie pola naftowe, to największym bogactwem jest woda.

²¹ J. Markowski, *Przebieg i wnioski z wojny arabsko-izraelskiej w październiku 1973 roku*, „Myśl Wojskowa”, 1974, nr 2.

²² Oddziały izraelskie miały powstrzymać atak armii egipskiej na inii Bar Leva przez okres od 36 do 72 godzin; J. Weller, *Połączone zgrupowania bojowe*, „Wojskowy Przegląd Zagraniczny” 1975, nr 1, s. 109.

²³ A. Wolny, *Analiza i ocena przełamania obrony przeciwnika w czasie wojen na Bliskim Wschodzie w latach 1956–1973*, Warszawa 1981, s. 75.

ctwem naturalnym w tym regionie jest woda. W latach 60. Syria rozpoczęła budowę tamy, która miała odciąć jezioro Genezaret (a tym samym Izrael) od dopływu rzek wypływających ze Wzgórz Golan²⁴. Plan nie został zrealizowany, po izraelskim bombardowaniu lotniczym, które uniemożliwiło wzniesienie zapory, a kontrola nad źródłami wody stała się w rokowaniach – między tymi państwami – trudnym do rozstrzygnięcia problemem. Lata suszy jeszcze bardziej uzmysłowiły obu stronom wagę problemu.

Fortyfikacje na Wzgórzach Golan, zaczęli w 1948 r. rozbudowywać Syryjczycy niemal bezpośrednio po powstaniu Państwa Izrael. Ponieważ rdzenne wzgórze zbudowane są z litej granitowej skały, zaczęto drążyć tunele i grotty oraz wznosić stanowiska ogniowe artylerii i broni raketowej a także stanowiska broni strzeleckiej, zarówno w wykutych grotach jak i też wykorzystując naturalne właściwości terenu (w półkach skalnych i niszach). Półki i nisze dodatkowo wzmocniano metalowymi koszami wraz z materiałem wypełniającym w postaci kruszywa i otoczków lub worków nylonowych z kruszywem mniejszych frakcji. Ważniejsze stanowiska obserwacyjne i przeznaczone do prowadzenia ostrzału z broni artyleryjskiej lub raketowej miały wzmocnienia żelbetonowe. Wszystkie stanowiska były wzmocniane dodatkowo koncentryną oraz koszami metalowymi (wypełnionymi gruzem), dzięki czemu wtapiały się doskonale w górski krajobraz. Dodatkowo taki system rozbudowy umocnień samoistnie maskował się w terenie niezależnie od panujących warunków atmosferycznych.

Schrony znajdujące się wewnątrz wzgórz stanowią wydrążone w skale komory z pełną armaturą i zabezpieczeniem technicznym, wentylacją, instalacjami elektrycznymi, wodociągowymi i kanalizacyjnymi. Ciekawym rozwiązaniem technicznym jest bezpośrednio zaopatrzenie w wodę wzgórz znajdujących się przy drodze z podziemnej instalacji wodociągowej biegnącej wzdłuż drogi, pozwala to na zmniejszenie kosztów eksploatacji schronu.

W początkowym okresie, tj. do czasu zdobycia Wzgórz Golan przez Izrael, schrony wykorzystywane były głównie jako magazyny artyleryjskie i kryjówki dla załóg poszczególnych stanowisk i punktów oporu. Dopiero po wojnie sześciodniowej służby inżynieryjne armii izraelskiej zaczęły rozbudowywać schrony, docelowo w pełni przeznaczając je na stały pobyt ludzi. Nowe obiekty powiązano z już istniejącymi w celu zapewnienia bezpieczeństwa wynikającego z ważności tego pogranicza w ogólnym położeniu geopolitycznym Izraela. Obok zadań obronnych, system umocnień Wzgórz Golan spełnia także rolę:

- stanowisk obserwacyjno-szpiegowskich,
- zapasowych stanowisk dowodzenia związków taktycznych na okres „W” (wojny).

Schrony wzmocniono dodatkowo konstrukcją żelbetową warunkującą niwelację ruchów tektonicznych całego wzgórze z powodu wstrząsów pochodzenia naturalnego oraz działania broni konwencjonalnej i ABC.

Tak wykonane stanowiska były z reguły trudne do zdobycia ponieważ ich rozbicie lub tylko wyeliminowanie z walki pochłaniało spore ilości amunicji artyleryjskiej, raketowej i materiałów wybuchowych, nawet w przypadku wykonania dojsć do ukrytych w głębi wzgórze schronów. Dodatkowe trudności warunkowane były rozbudowanym

²⁴ <http://wiem.onet.pl/wiem/0155fa.html>.

systemem pól minowych, ułożonych na podejściach i w bezpośredniej odległości od obiektów²⁵.

Na szczycie góry Hermon znajduje się izraelska stacja nasłuchu, monitorująca ruchy wojsk syryjskich na zachód od Damaszku. Izrael proponuje obsadzenie tej stacji przez żołnierzy izraelskich i amerykańskich, ewentualnie także przez przedstawicieli wielkich mocarstw zachodnioeuropejskich. Wszystko to przy całkowitej demilitaryzacji Wzgórz. Stanowisko Syrii w tej sprawie jest niejasne. W każdym przypadku izraelski Sztab Główny szacuje koszt przegrupowania swoich wojsk na 17 mld dolarów²⁶.

Izraelski strefa bezpieczeństwa i jednocześnie system obronny na Wzgórzach Golan (tzw. Purpurowa Linia) składał się z punktów oporu wzmocnionych polami minowymi oraz zaporami inżynieryjnymi. Wykopano tam m.in. rów przeciwczołgowy o szerokości 6 m i głębokości 4 m. Z ziemi pozostałej z budowy usypano po izraelskiej stronie wal zwiększający dodatkowo wysokość przeszkody. Przednią linię obrony (pas ubezpieczeń bojowych) stanowiły punkty oporu, posterunki obserwacyjne i artyleryjskie punkty obserwacyjne. W głębi, na dominujących nad okolicą wzgórzach, znajdowało się 17 punktów oporu (łącznie 112 żelbetowych obiektów fortyfikacyjnych). Załoga każdego punktu liczyła około 30 żołnierzy. Stacja nasłuchu radioelektronicznego umieszczona na górze Hermon podlega wywiadowi wojskowemu. Dodatkowe punkty oporu wzniesiono przy ważniejszych skrzyżowaniach.

Główne fortyfikacje i umocnione stanowiska Wzgórz Golan rozmieszczone są wzdłuż trzech dróg (dwóch głównych i bocznej). Są to jedyne trasy, przez które istnieje możliwość transportu lądowego, należą do nich:

- droga (główna) łącząca Kair z Damaszkiem przebiegająca przez miejscowości Al Kunitira, Khan Arnabe,
- droga (główna) łącząca Bejrut z Bagdadem (dawny trakt rzymski) przez miejscowości Massada i Al Rafid,
- trzecia (boczna) przebiegająca od Qiryat Shemona i dalej przez miejscowość Banijas, pomiędzy południowo-zachodnim stokiem góry Hermon a północnymi Wzgórzami Golan, prowadzi do Damaszku.

1. Brygada Piechoty „Golani” obsadzająca umocnienia liczyła około 4 000 żołnierzy. Poza nią rozmieszczone były brygady pancerne wyposażone łącznie w około 200 czołgów. Liczebność odwodowej Brygady Powietrzno-Desantowej nie przekraczała 4 000 ludzi. Siły te mogły liczyć na wsparcie 11 baterii artylerii (44 haubice o kal. 105 i 155 mm). Pierwszorzutowa 36 DŻmech (gen. bryg. Rafael Eitan) podlegała dowódcy Obszaru Północnego. W przypadku wojny dowództwo obszaru stawało się dowództwem Korpusu Pomocnego (gen. maj. Yitzhak Hoffi).

Do działań przeciwko Izraelowi w 1973 r. armia syryjska wydzieliła trzy dywizje piechoty (7, 9 i 5 DP) z przydzielonymi brygadami pancernymi (78, 51 i 47 BPanc; razem

²⁵ Z przeważającą liczbą min przeciwpancernych, co determinowało odpowiedź określającą: „jak i kiedy można opanować Wzgórze Golan”?

²⁶ Fundusze na ten cel miały pochodzić z USA. Plan przewiduje między innymi wyposażenie armii w rakiety balistyczne typu Tomahawk o zasięgu 2000 km. Równocześnie strona izraelska nie sprzeciwia się zaopatrzeniu wojsk syryjskich w nowoczesny sprzęt produkcji USA.

670 czołgów) i brygadami artylerii armat i haubic (50 i 70 BA_{rt}, 89 BA_H – łącznie ponad 100 baterii). W odwodzie pozostawały I i 3 DPanc oraz wydzielone siły państw arabskich²⁷.

Koncentracja sił syryjskich w 1973 r. nie uszła uwadze wywiadu izraelskiego. Symptomatyczne było również intensywne przeciwdziałanie rozpoznaniu powietrznemu, prowadzone przez syryjskie lotnictwo myśliwskie. Meldunki na temat aktywności wojskowej Arabów składane były szefowi sztabu i ministrowi obrony począwszy od 24 września. 2 października zdjęcia wykonane przez samolot rozpoznawczy ujawniły na obszarach przylegających do Wzgórz Golan koncentrację około 800 czołgów i 100 baterii artylerii. Meldunki te były jednak ostrożnie traktowane przez władze polityczne, podobnie jak niepokojące doniesienia o koncentracji wojsk egipskich nad Kanałem Sueskim. Zdawano sobie sprawę z możliwości ataku wojsk syryjskich, ale obawiano się wykonania uderzenia uprzedzającego, ze względu na przewidywane następstwa polityczne. Zdecydowano się na wariant pewnego wzmocnienia sił i częściowej, skrytej mobilizacji. Szef Sztabu Generalnego podjął decyzję o przesunięciu w pobliże granicy jednostek 7 BPanc. Początkowo planowano przerzucenie załóg czołgów transportem lotniczym do miejscowości Nefekh, gdzie miały one pobrać sprzęt z bazy materiałowo-technicznej. Ostatecznie jednak z garnizonu w pobliżu Bershevy czołgi 77 batalionu przewieziono na przyczepach niskopodwoziowych.

Od szeregu lat część fortyfikacji zajmują wojska misji sił pokojowych ONZ (UNDOF – United Nations Disengagement Observer Forces), stacjonujące w budowach zakwalifikowane do kategorii kryjówek przed bronią konwencjonalną. Dotyczy to wszystkich posterunków i głównych baz zaopatrzenia z wyjątkiem trzech posterunków batalionu austriackiego usytuowanych na górze Hermon. Warunki atmosferyczne tego obszaru i specyfika zadań oraz obowiązków misyjnych wymogły zastosowanie technologii warunkującej możliwość przystosowania pomieszczeń dla ludzi na pobyt stały, opracowaną na podstawie norm niemieckich (DIN²⁸), przy wykorzystaniu maksymalnym dostępności materiałów skalnych uzyskanych z góry Hermon²⁹.

Mur na Zachodnim Brzegu Jordanu (front palestyński)

Strefa Gazy (o powierzchni około 255 km²) i Zachodni Brzeg Jordanu (5850 km²) to obszary formalnie należące do Palestyńczyków, ale od czasu wojny sześciodniowej w 1967 r. okupowane przez Izrael. Gaza zamieszкана jest przez 1,1 mln Palestyńczyków i 7000 izraelskich osadników, w rękach których znajduje się czwarta część całej Strefy³⁰. Na Zachodnim Brzegu Jordanu i we wschodniej części Jerozolimy mieszka

²⁷ J. Biziewski, K. Kubiak, *Yom...*, s. 29.

²⁸ DIN – *Deutsche Industrie Norm*, tj. według norm niemieckich.

²⁹ www2.gazeta.pl; Kiedy w czasie wojny sześciodniowej w 1967 r. armia izraelska zajęła syryjską górę Hermon, ze zdobyczy chyba najbardziej, oprócz wojskowych, ucieszyli się izraelscy amatorzy narciarstwa. Tylko tam, na ziemiach kontrolowanych przez Izrael, na wysokości 2200 m, pojawiał się zimny śnieg. Natychmiast po wojnie zbudowano wyciąg narciarski prowadzący na szczyt góry.

³⁰ Strefa Gazy ma tylko 42 km długości i około 6 km szerokości tworząc pustynny korytarz, a wydarzenia, jakie tam rozgrywają ściągają uwagę polityczną świata. A. Cockburn, *Linie na piasku*, „National Geographic”, 2002, nr 10 (37), s. 2–9.

Fortyfikacje i linie bezpieczeństwa wzniesione przez Izrael po 1967 roku

obecnie 2,2 mln ludności palestyńskiej³¹. Do 1977 r. na Zachodnim Brzegu mieszkało zaledwie 4500 osadników izraelskich, a największe skupisko Żydów (50 000) znajdowało we wschodniej Jerozolimie. Przez kolejne 15 lat (tj. do 1992 r.) Izrael systematycznie zaludniał ziemie arabskie zajęte podczas wojny sześciodniowej. Obecnie na ziemiach arabskich zamieszkuje około 380 000 żydowskich osadników³². Działania takie prowadził szczególnie konsekwentnie rząd konserwatywnej partii Likud, a składały się one z całego wachlarza czynników, poczynając od ideologicznych po sprawy związane z bezpieczeństwem. Warto dodać, że około 1/3 izraelskiego zaopatrzenia w wodę pochodzi z ujęć położonych na terenach Zachodniego Brzegu³³ i są one przez Izrael objęte kontrolą. Już w 2002 r. na Zachodnim Brzegu i Strefie Gazy znajdowało się już około 150 izraelskich osiedli a 12 kolejnych – w zaanektowanej wschodniej części Jerozolimy. Pomimo złożonej i trudnej sytuacji ludności palestyńskiej na omawianych obszarach, do 1993 r. do pracy w Izraelu dojeżdżało około 115 000 Palestyńczyków. Po wojnie sześciodniowej izraelskie władze konsekwentnie prowadziły politykę mającą na celu wzniesienie na opanowanych terenach arabskich cywilnych osiedli izraelskich. Działanie takie było i jest naruszeniem czwartej konwencji genewskiej, która zakazuje kolonizowania obcych terenów zdobytych w wojnie (bitwie). Reakcją Palestyńczyków na tak rozwijającą się sytuację były narastające ataki terrorystyczne na obywateli Izraela.

Porozumienia zawarte w Oslo w 1993 i 1995 r. pomiędzy Izraelem a Autonomią Palestyńską dotyczące podziału ziem i sprawowania na nich władzy, przez Palestyńczyków i władze Izraela, dzisiaj nie są już respektowane³⁴. Granica wyznaczająca podział ziem na tym obszarze biegnie wzdłuż tzw. Zielonej linii³⁵, która rozdziela Zachodni Brzeg od Państwa Izrael. Wiosną 2002 r. Izrael przywrócił na tych ziemiach kontrolę wojskową i cywilną „do czasu zagwarantowania bezpieczeństwa na tych terenach”. Tymczasem obszar Zachodniego Brzegu Jordanu zgodnie z planem ONZ (z 1947 r.) miał stanowić centrum państwa palestyńskiego. Istniejąca jeszcze 100 lat temu harmonia współżycia muzułmanów, chrześcijan i jerozolimskich Żydów, którzy obchodzili w spokoju swoje religijne święta, została zniszczona wraz z rozwojem żydowskiego i arabskiego nacjonalizmu nasyconego ideologią i religią. Narastające ataki terrorystyczne na izraelskich obywateli, które w wielu przypadkach kończyły się masakrą, spowodowały podjęcie przez izraelskie władze decyzji o budowie muru bezpieczeństwa oddzielającego obydwie zwaśnione strony.

³¹ Warto dodać, że w sąsiadujących krajach arabskich mieszka kolejne 2,5 mln Palestyńczyków.

³² A. Cockburn, *Linie na piasku...*, s. 6–7.

³³ Oblicza się, że zużycie wody przez jednego Palestyńczyka stanowi tylko 20% tego, co przypada na obywatela Izraela, na co z pewnością wpływ mają trudności z uzyskaniem zezwolenia od władz izraelskich na budowę studni dla Palestyńczyków.

³⁴ Proces pokojowy został zahamowany, kiedy w listopadzie 1995 r. żydowski fanatyk podczas pokojowego wiecu zamordował premiera Icchaka Rabina.

³⁵ Zielona Linia to nazwa granicy określonej przed 1967 r., która stanowi podstawę do negocjacji między Izraelem a władzami Autonomii Palestyńskiej w sprawie podziału ziem lub wycofania wojsk.



Mur bezpieczeństwa na Zachodnim Brzegu Jordanu

(źródło: A. Mairson, *Bardzo długi podział*, „National Geographic”, [Polska] 2004, nr 1 [52]).

W historii wielu starożytnych miast i państw (także Bliskiego Wschodu) kamienny mur stanowił linię (barierę) bezpieczeństwa, która miała powstrzymać inwazję uzbrojonych napastników. Doświadczenia historyczne pokazują, że mury (a później także i płoty) często ogradzały od siebie: plemiona, narody, cywilizacje i państwa³⁶. Znane są jednak w historii mury o odmiennym charakterze i zadaniach. Wśród takich należy wymienić mury z okresu II wojny światowej, oddzielające (a wręcz izolujące) żydowską lud-

³⁶ Najbardziej znany w historii jest Wielki Mur Chiński. Znane są także mury obronne starożytnych miast (Ateny, Rzym, Kartagina), w tym także miast średniowiecznej Europy. Później mur miejski stracił na znaczeniu, a osłonę ważnych punktów strategicznych przejęły systemy fortowe, gdzie nie trzeba było budować murów ciągłych.

ność od społeczeństw krajów, w których Żydzi zamieszkiwali; mury i płoty obozów koncentracyjnych w podbitej przez faszyzm Europie, które wyraźnie dzieliły społeczności na „tych w środku” i „tych na zewnątrz”. Spotykamy podobne budowle także po 1945 r., przykładem jest mur berliński a także ogrodzenia rozdzielające i zabezpieczające w Korei, Kuwejcie, na Litwie, Namibii, Słowacji, Hiszpanii oraz w USA³⁷.

Powojenne mury bezpieczeństwa stawiano na granicach państw w celu zabezpieczenia się przed przemytem, infiltracją ze strony przeciwnika, ale najczęściej dla uzyskania kontroli nad przepływem ludności.

Władze Izraela mają nadzieję, że mur na Zachodnim Brzegu Jordanu stanie się gwarantem bezpieczeństwa dla zagrożonej ludności żydowskiej i nie dziwi budowniczych, że jest wznoszony na ziemi należącej do narodu izolowanego. Zadaniem tego muru będzie oddzielenie terrorystów palestyńskich od Izraelczyków. Wznoszona 7-metrowa betonowa bariera oddziela i zamyka m.in. leżące przy Zielonej linii miasto Qalqilyah gdzie mieszka około 40 000 Palestyńczyków. Wyjście mieszkańców tej miejscowości poza strefę miasta i muru będzie możliwe tylko po przejściu przez izraelski posterunek kontrolny.

Mur, który po ukończeniu otoczy miasta i wioski palestyńskie będzie stanowił budowlę izolującą. Obok muru wznoszonego w miejscach mających zapobiec atakowi palestyńskich, snajperów rozwijane są zasieki tworzące inny rodzaj przegrody. Jej szerokość dochodzi do 90 metrów i składa się z ogrodzenia, drutu kolczastego i rowu, co zabezpiecza ogrodzenie przed staranowaniem samochodem. Wzdłuż przedpola bariery ochronnej pozostawia się pasy piachu, przez które nie można przejść bez pozostawienia śladów. Cały mur bezpieczeństwa wyposażony w bramy z posterunkami wojskowymi oraz system elektronicznych czujników ruchu i kamer tworzy system lekkiej fortyfikacji typu półstałego, skierowanej przeciwko bojownikom-terrorystom, lecz separuje jednocześnie cały naród.

Przedstawione bariery bezpieczeństwa i linie umocnione wzniesione podczas wojen toczonych w drugiej połowie XX i na początku XXI wieku na Bliskim Wschodzie miały za zadanie zarówno osłonę obszarów państwowych i zamieszkujących ich obywateli, jak i zabezpieczenie planowanych działań manewrowych. Fortyfikacje nie powstrzymały aktywnych działań strony nacierającej. Linie umocnień nie mogą zastąpić woli walki żołnierza. Techniczne możliwości zabezpieczenia działań zbrojnych za pomocą fortyfikacji nadal będą wykorzystywane przez walczące strony, chociaż zmieniać się będą formy rozbudowy inżynierskiej terenu. Dużą rolę będą także odgrywać jako mury i płoty bezpieczeństwa osłaniające obywateli zagrożonych terroryzmem.

W konfliktach lokalnych po 1945 r. możemy dostrzec ewolucję i szerokie pod względem różnorodności ich roli i form wykorzystanie fortyfikacji. Zawsze jednak uwzględniano wykorzystanie warunków terenowych, które miały wzmocnić wznoszone umocnienia, które coraz częściej uzupełniane były elektroniką i nowoczesną techniką wojenną – wszystko w celach bezpieczeństwa.

³⁷ Między innymi w 1999 r. Hiszpania wydała 35 mln dolarów na wzniesienie 3-metrowego muru wokół swojej północnoafrykańskiej enklawy – Melilli, separując się od Maroka. Natomiast Arabia Saudyjska rozważa budowę ogrodzenia wzdłuż granicy z Jemenem; szerzej sprawę muru bezpieczeństwa omawia artykuł M. Freuda zamieszczony w „The Jerusalem Post”, z 25.02.2004 r., zamieszczony w tłum. M. Jeżowskiego (www.izrael.badacz.org/fakty/mur_bezp.html).